

Доц. др Божо ВУКОВИЋ

ЕТИЧКИ ОДНОС КРАЉА НИКОЛЕ ПРЕМА ПРОТИВНИКУ

Два су предуслова да се говори о овој теми. Један је да се нема пристрасности, мржње или хвале према једнима или другима – Црногорцима или Муслиманима, што би значило да се говори и пише *sine ira et studio*. Други је предуслов да се дубоко проникне у етичка схватања у вријеме краља Николе и у његово образовање. Полазећи са тог становишта могуће је изнијети лични, субјективни поглед на филозофске импликације књаза Николе, прво као човјека, а затим као државника, писца, пјесника и књижевника.

Појам етике у смислу грчко-јеврејско-хришћанске традиције је неодвојив од појма разума. Етичко понашање се заснива на способности да се стварају најбољи судови на основу разума, то значи да се исправно одлучи, што је добро а што је зло, и да се поступи сходно тој процјени.

Етика у правом смислу те ријечи заснива се на принципу да ни једна институција, ниједна организација друштва није изнад разума једне личности. Циљ живота је да се развија човјеков разум и да се све људске радње одвијају под контролом разума, односно под утицајем савјести, како је то још Хезиод рекао, кога цитира Аристотел. „Најбољи је човјек који сам зна да процијени, а добар је онај човјек који послуша добар савјет, а онај који не мисли својом главом, нити прима добре савјете, тај није добар човјек.” Етика не може бити значајни дио живота, ако личност постаје аутомат, који служи некоме или нечему. Човјек не ради по савјести, ако му је принцип живота прилагођавање, потчињавање – конформизам.

Разум и савјест су по својој природи самосвојни и мора да су у стању да кажу „не” и када други сви кажу „да”. А да би могли да кажу „не” они морају бити сигурни у правилност процјене на којој се то „не” заснива. Савјест постоји једино ако човјек себе доживљава као људско биће, а не као ствар, као робу или као роба.

Разум и савјест се стичу учењем, знањем и васпитањем. Сви ми мислимо да смо здрави и разумни. То је најбоље илустровао Достојевски када каже да ако би свакоме човјеку пустили памет, сваки би ишао да ухвати своју памет, а не ону која је најбоља.

За особу наклоњену нарцизму постоји само једна стварност, тј. стварност њеног сопственог процеса мишљења, осјећања и потреба. Најекстремнији облици нарцизма могу се видјети у свим формама лудила. Луда особа је изгубила сваки контакт са свијетом, она не може да доживи стварност онакву каква је, већ само онако како је она формира и одређује својим унутрашњим процесом.

Ево шта Ерих Фром каже о националном нарцизму: „Недостатак објективности према страним нацијама управо је ноторан. Свакодневно се друга нација приказује као потпуно изопачена и зла, док је сопствена нација симбол свега што је добро и узвишено. Чак и исправна дјела непријатеља сматрају се као знак посебне покварености, смишљена да заварају нас и свијет, док су наша лоша дјела нужна и оправдана узвишеним циљевима којима служе. Истражимо ли односе међу нацијама као и односе међу појединцима, долазимо до закључка да је објективност изузетак, а већи или мањи степен нарцистичког искривљења правило”.

У свим епохама и код свих народа основа сваког етичког кодекса људске врлине и узора крепости (Tugendlehre) је самоодрицање (Selbstüberwindung).

За животињу која живи усамљено себичност је врлина која тежи очувању и унапређењу врсте, мада себичност у било којој заједници постаје деструктиван порок. Филогенетски много старији творци државе као што су пчеле и мрави напустили су себичност, мада код пчела постоји национална себичност, јер пчела која залута у страну кошницу биће без оклијевања убијена.

Код људи разни су примјери несебичности од несвјесног до рационалног. Према Фројду човјеком управљају два биолошка укоријењена импулса: тежња за сексуалним задовољствима и за деструкцијом. Фројд се слагао са Русоом у идеји о „срећном дивљаку”, а са Хобсом у схватању појмова о непријатељству међу људима. „Ното homini lupus; ко има храбрости да ово оспори пред доказима из његовог сопственог живота и историје”.

Маркс је описао функцију отуђења међу људима коју врши новац у процесу стицања и потрошње. Новац претвара вјерност у невјерност, љубав у мржњу, мржњу у љубав, порок у врлину, врлину у порок, слугу у господара и обратно, глупост у разумност и разумност у глупост.

Ако се претпостави да је човјек човјек, што је тешко бити, и да је његов однос према свијету људски, онда се љубав може размијенити само за љубав и повјерење за повјерење. Каже ми човјек, доктор историјских наука, васпитаван да буде поштен човјек, био је у прилици да користи повластицу на рачун друштва. Није се дао наговорити, па му је супруга револтирана рекла: „Све се мучиш да човјек будеш.” Муж јој је одговорио: „То ти је истина и знадни да ми није лако”, цитирајући латинску пословицу: “Non omne quod licet honestum est. Није све часно што је допуштено”.

Психолошки гледано, разликује се интелигенција од разума. Под интелигенцијом подразумева се способност да се оперише појмовима да би се постигао неки практични циљ. Разум има за циљ схватање, разум покушава да пронађе суштину и настоји да унапређује, не толико физичка, колико ментална и духовна стремљења. Људска еволуција је резултат културног развитка, а не органских промјена нервног ткива – мозга. Ако дијете најпримитивније културе ставимо у најразвијенију културу, оно би се развијало као сва дјеца у тој култури, јер једини фактор који одређује његов развитак је фактор културе. Другим ријечима, једномјесечно дијете никад нема духовну зрелост одрасле особе, без обзира на то какви су били културни услови живота његових родитеља. С друге стране, дијете из примитивне културе може да достигне савршенство човјека из културне средине под условом да су му дате културне могућности за такво сазријевање.

Језиком компјутерске технике, свако живо биће посједује наследну материјалну структуру – хардвер, као и софтвер – скуп свих наслијеђених искустава својих предака у ширем смислу. То је оно што код животиња називамо инстинктом, а што би се код човјека могло назвати наследном интуицијом. Оно што се преноси од родитеља дјечи (карактер, кукаст нос, кратки прсти, склоност реуматизму, хемофилија) морамо приписати материјалној структури која их преноси – преносе се наследна својства.

Разум и свијест, као што знамо из сопственом искуства, док смо у мајчиној утроби и при рођењу су несвјесни. Органски развој који затим слиједи почиње да бива праћен свијешћу, само уколико постоје органи који постепено ступају у интеракцију с околином, прилагођавајући своје функције промјенама које се јављају у околностима, на које се може утицати. Према томе, свијест и разум су функције органа који се прилагођавају помоћу онога што се назива стицањем искуства у односу на промјенљиву околину.

Психологија нас учи да се карактер човјека формира у дјетињству у раним годинама. Прије других размишљања, да би мање били изложени критици и неразумијевању, треба се подсетити на образовање које је будући књаз и краљ Никола стицао од ране младости.

Велико образовање и васпитање Никола је стекао као дјечак. У *Аутобиографији* каже да је учио по 10-11 сати дневно чак и у свечане дане. Почетком 1853. године, то значи са 12 година, завршио је четири разреда основне српске школе, значи почео је учити школу са 8 година, не као други Црногорци у оно и касније вријеме све до послје II свјетског рата. Рано је научио талијански, а затим је завршио и њемачку протестантску школу у Трсту. Од јануара 1856. године до априла 1860. године Никола учи у Паризу, гдје каже да се много бавио француском књижевношћу, те је све њене класике „прочитао и проучио”.

За себе Никола каже, а што нам помаже да схватимо шта све учини културна средина од дјетета, да је дошао у Трст „као један мали срндаћ без никакве спреме у науци, прави синчић неопитнијех гора и планина”.

Млади Никола Петровић поред школе док је био у Трсту редовно је ишао у српску цркву у Трсту и читао апостолске посланице и „ревностан био при сваком богослужењу”, па је због „страсне љубави за цркву и службу божју” до краја свога дјетињства мислио да буде калуђер.

Са педагошког становишта поучно је цитирати што млади Петровић каже како је био мотивисан да добро учи. У вријеме када је учио прве разреде школе био је поступак, каквог се и ја сјећам у нашим основним школама у Црној Гори, да добри ђаци сједе у првој клупи до катедре професора, у клупи Ehren-bank, почасној клупи, а слаби ђаци су били у Eisen-bank или како се у Црној Гори звала магарећа клупа, смјештена тако да читав разред види слабе ђаке, који нијесу научили лекцију.

Никола је записао: „Учио сам дан и ноћ, тек да се помичем напријед. Дан за даном сам напредовао, док нијесам сио у жељени Ehren-bank. Је ли ме воља за науком, је ли честољубље и супарство руководило да прескачем из скамије у скамију до тога жељенога мјеста заслуге и части.

Знам само то – мене је вукло и још нешто, вукла ме нека жеља, неке чувство ново, мило, непоњатно, слатки чар, нека мала, неки анђеол – једна мала Српкиња, која је била дошла као и ја у дјевојачки ehren-bank, таман поред онога нашега”.

Када се говори о етици краља Николе цитираћемо његову изјаву из *Ауџобиографије*: „Би ли нам могао, стари господару, причат штогод о мало интимнијем твоме животу? – питаће, можда, когођ... Господар одговара: ... Читатељи, а особито читатељке мојијех дјела, зачудили су се цијени и важности, коју придајем женској, која је доскоро код нас веома потиштена била. – Подхумској се војвоткињи / смјерно клањам, љубим руке, / рад љепоте које сад бих, ја одбјега у хајдуке!”

Скандал, а наш је Књаз, дакле склоњен љепоти, а гле, и њега све жене воле и гледају. Лијепе, лијепе! Одовуд је потекла поворка оговарања, злонамјерних нагађања и памфлета. Како да се човјек правда и исправља на мало основане закључке необавијештених? И моје тежње и мој укус тумачене су с рђаве стране... да читање усавршава у наукама”.

Као ђак Никола је провео двије и по године у Трсту у фамилији трговца Александра Мариновића који није имао дјеце. О тим данима је записао да се у Трсту нашао „на муци од науке и учитеља. Све се навали на мене сиромаша. Прави пакао, школа дневно... ура, талијански учитељ, репетитор, учитељ танцовања, учитељ рисовања и свака напаст. За дуго се борих да ништа не учим, али не издржах, већ се управих и сам у неко доба и опоравих доста добро.

Залуд су ме дотад кажњавали, све док не нађоше један начин: кад примијетише, да сам честољубив, па су ме том жицом управљали: 'Ха, Нико је добар ђак, не може од њега нико боље учити; како он зна, како он схваћа, како лијепо

и чисто пише, како пази, а земљопис и космографију ни један ђак боље од њега не зна и може научити по 50 ријечи талијанскијех и њемачкијех за један дан, како ће он лијепо читати апостол на Преображеније. – Све ме је ово окуражавало, те сам збиља одлично учио и знатно напредовао”.

Напорно учење у Трсту одразило се на здравље младог Петровића, јер пише како је Мариновић скупио његове учитеље да би показао пред стрицем који се враћао из Русије како је успио за кратко вријеме да много научи. „Мој је стриц био задовољан од мојих испита, нашао је да ме нијесу штедјели.”

И отад га је спартански васпитавао, јер каже: „... Мој је отац много мање пазио на моје његовање и удобност, иако сам му био јединац. 'Оставите, Бога вам, наше горе не трпе регуле – он треба да је витез, или да не живи. Шта би нам један меков? Него нека се учи онако, како смо и ми, иначе он није за наше јато' – ... А, бога ми, и ја мишљах једну, а та је да се са мном живијем и мртвијем диче! Свуђ је лакше кукавици и страшљивцу но у Црној Гори, а особито малодушни Петровић изненадио би свакога”! Када је у деветнаестој години преузео функцију владара Црне Горе, послвије убиства стрица Данила, каже да су му казали да је рекао: „Ух, куку мени као да је слутио које страшне муке, бриге и одговорности стоје у ријечи „Господар””.

Сигурно да је био индоктриниран црногорским јунаштвом, како сам признаје „с ким си такав си”, што се закључује из записа: „У мају 1859. године умало нијесам побјегао из школе и потекао у Италију четама Гарибалди. Кад чујох у школи трубе војске, која полазаше на бојиште, плакао сам од јада, што ја не могу поћи. Тога се пута некако договорих с једнијем трговцем волова, који имаше контрат за војску, да ме он собом узме као помагача и тако ме пребаци у Италију, но се то некијем начином обазнаде и мени би спријечено да се нађенем у Мађенти или Солферину. И тако нијесам прославио мој лицеј ни вијенцима ни прозивањем на опште утакмице францускијех хероја; ја сам био један далеки и мирни посматрач, мио и професорима, мио учитељима и мио ђацима.”

За вријеме школовања у Трсту краљ Никола као ђак стекао је симпатију за умјетност, јер је учио цртање, а за вријеме школовања у лицеју у Француској упознао се са медицином и лијечењем. Ево на основу чега се то може закључити: „Лицеј је имао своју болницу, добре љекаре и управитељку ванредно добру, једну милосрдну сестру, звану сестра Андријана. Ја сам ријетко похађао ту болницу, али кад год сам пошао у њу, та ме је управитељка лијепо примила и његовала. Она је 63 године провела у томе заводу и била је обдарена почасном легијом од предсједника републике. Сваки пут, кад сам ишао за тијем у Париз, ја сам походио лицеј и моју милосрдну сестру Андријану”.

Као медицинару нека ми је дозвољено да упозорим на посљедње драмско дјело краља Николе, на комедију с насловом *Како се ко роди*, написану 1898. године.

У Мемоарима краљ Никола пише: „... Све до године 1862. Црна Гора је била непрестано у отвореном рату с Турском, или се била с пограничним Турцима, узнемиравана од њих или их сама нападајући. Такво стање донијело је сасвијем природно собом, да је Црногорцима борба постала потребни услов за живот.

Ратовање с Турском уљегло је у њихову јуначку крв; ратујући с Турцима намиривали су своје потребе за живот, јер их је ратовање уздржавало од сваког рада. Да раде, а да не ратују то нијесу могли, јер су с поносом увијек осјећали свој независан положај, свој једини задатак – да свете пропаст државе српске над заклетим крвником њезинијем. Црногорци, који су се својом крвљу и својим ножем одржали, били су, као што друкчије није могло бити, сасвијем неограничени у своје слободноме животу.”

И у *Мемоарима* Гавра Вуковића пише да: „... Црногорац није могао замислити да њихов Књаз може бити искрени пријатељ са султаном, нити Црногорац с Турчином, јер је непријатељство усађено у њихове кости од толиких вјекова. Требало је дуги низ година да се Црногорци навикну на ново стање што је Књаз основао са Султаном и Портом. Црногорцу је била страст и дужност да учини зло Турчину, и обратно. Пријатељство између два владара манифестовало се је у даровима Султана Књазу.

... Једног дана затражи неодољно Фејзи-бег, турски посланик, аудијенцију код књаза. Посланик најприје предложи Књазу од стране султана да пође у Цариград на консултацију и лијечење код његова љекара, па одатле да пође у Брусу на 'чудотворне воде' ради лијечења. Посланик, даље изјави да ће Султан послати Књазу нарочити параброд да га прихвати; да ће му дати у Бруси најљепши свој двор на расположење, само да не иде у Беч на лијечење”.

Колико у овим речима има политичке игре, а колико етичног односа међу људима различите вјере, треба просудити. Можда у томе може да помогне изјава краља Николе, а о томе свједоче и његови поступци. „Ја сам вазда био толерантан што се вјера тиче. Ја сам се могао молити Богу у православној цркви, у римокатоличкој или у протестантској једнако, а молио сам се често пута нешто вруће у чесову малу и сиромашну сеоску црквицу, неголи у икакав велељепни храм”.

Краљ Никола, иако је проглашен „царом јунака”, био је противу ратовања, одвраћао је Црногорце да не изазивају кавге с Турцима, што се може видјети и у књизи „Кажњена одмазда” за вријеме убиства Јусуфа Крнића.

Цитирамо краљево мишљење из драме „Како се ко роди”. Унук кмета Ивана каже:

Иван

„А да, ја бих рад био да пуца пушка на сваку страну. Како не? Ја га не могу већ ишчекати, бојжа вјера! Рат је жива работа, без њега нема разговора; рат оживи, нешто се људи накосе, нешто, нешто...

Ђуро на то унуцима

Ух, за бога, дјецо! А крв, а сузе, а смрт, а сирочад, а удовице, а саморанице, а опстанак домовине, а све, све, ради бога, што збориш, Иване!?!...

Ђуро

Но је господар сит ратова и преврх главе...”

У овој комедији писац, краљ Никола говори противу празновјерја, вјештица, а хвали научна достигнућа, како је донешено сјеме кромпира и руметина (кукуруза, кртоле, дувана па и мишеви су донешени у Црну Гору).

И у садашње вријеме врше се операције чира на дванаестопалачном цријеву и желуцу по методи Теодора фон Билрота (1829-1894) кога у овој драми помиње краљ Никола.

Настасија

„А да што учини Билрот од оне жене у Бечу! Та је жена дуго и дуго боловала од лупања срца. Дај љекове данас, дај љекове сјутра – залуду све – залуду све. Најпослије Билрот се ријеши, учино јој операцију и лијепо јој извади срце, те сад жена живи без срца као да има два.

Јанко

О, колико има жена без срца па живе. И то откад се учинише неки колосални проналасци у типографију, космографију и библиографију.

Марко

Ада, господине Јанко, која је наука најкориснија за нас Црногорце?..”

Колико је краљ Никола утицао на културни и политички живот, а колико су то урадили веома образовани људи који су били на Цетињу за вријеме његове владавине, тешко је процијенити. Посебно су задужили Црну Гору својим описима Љубомир Ненадовић и Сима Матавуљ. Лаза Костић је преводио Шекспирова дјела која се и данас чувају у библиотеци Петра I на Цетињу. Др Милан

Јовановић – Батут уређивао је часопис „Здравље” на Цетињу. Јован Јовановић – Змај, као лекар и пјесник испјевао је на Цетињу пјесму краљици Милени с насловом „Спасена је”. Др Јован Кујачић, основао је прво друштво трезвености у Колашину 1900. године.

И као доказ етике, хуманости и медицинског образовања краља Николе, може се сматрати податак да је његова супруга Милена оперисана у Хајделбергу 2. јула 1891. године. Лекари, др Черни, асистент њемачког хирурга Билрота, кога краљ помиње у комедији, извадио јој је шест каменаца из жучне кесе. Прву операцију, вађење жучних каменаца, урадио је у Америци Халстед код своје мајке 1882. године. Ово је доказ да је болесник из Црне Горе лијечен савременом методом лијечења, није био препуштен судбини, боловима и надрилекарству, захваљујући образовању владара и супруга.

О етичком и хуманом гесту краља Николе према болесницима пише „Глас Црногорца” од 21. децембра 1891. године: „Господар увидјевши да је прекопужно да се у Подгорици оснује стална болница, за њено подигнуће држава није имала довољно средстава, за исту уступи свој стан са свијем намјештајем, те се у њем потрефио. Послије тога увидјело се да није тај сами стан довољан за болницу, те се од истог старог шпитаља узме још један таман толики дио, који стоји у једном правцу с истијем станом и који је већ готово поправљен.

Тако дакле, до који дан буде готова овдје болница, која ће бити од велике користи за народ овог краја, а држим да ће се скорим овдје основат најглавнија болница у држави, јер су услови за болницу овдје бољи но иђе у држави”.

Етичко уважавање њрошћивника

Етици краља Николе, односно црногорског народа, која надмашује митологију, чудно се Виктор Иго. На то упућује мото на почетку пјесме: „Турчину”.

*... E moi je ne crois pas
Qu' il soit digne du peuple en qui Dieu se reflète
De joindre au bras qui tue une main qui soufflète.*
Victor Hugo

(Ја не вјерујем /да народ достојан пред Богом/ прихвата руку која га је тукла и убијала).

Пјесма је вјероватно наишла на одушевљење код правника Валтазара Богишића, јер уредници штампања књажевих дјела кажу да је он водио „бригу о штампању и редиговању пјесме”. Ево прво објашњења Сава Вукмановића, поводом чега је књаз испјевао ову прагматичну пјесму.

„Пјесма ’Турчину’ настала је по ослобођењу Бара од Турака. Послије овога догађаја, некада чувени Селим-бег, бич божји раје барског приморја и њихов прави господар, долазио је на Цетиње на поклоњење књазу Николи. Обично се виђао о великим празницима и свечаностима као и остали црногорски главари. Једном приликом, један од главара из Катунске нахије, како је то још Сима Матавуљ објаснио, почео је да га задијева и да му спомиње његову некадашњу силу и власт. Иако је све то било ради шале, бегу је било криво и пожалио се господару, на што му је он рекао да исте вечери дође на сједник у двор па ће се све смирити.

Потом књаз сједи и поче нешто да пише. – „По вечери ето ти Селима и за њим свијех знатнијех главара у доњу дворницу (велику оцаклију). Посједаше. – „Мало прије бјех нешто добре воље, те написах једну пјесмицу. Бисте ли ради да вам је прочитам? – упита их књаз.

– Бисмо, како не, Господару! – одговорише једноглице.

Потом књаз поче да чита пјесму ,Турчину’:

Што те руже, лаве стари,
источнога царе св’јета...’ итд.

Спочетка сви се присутни загледаху, па их мало помало пјесма и занесе. Бег се топљаше од милине. – А како се теби свиђа пјесма – пошто заврши са читањем, запита књаз главара, који је увриједио био бега. – Ма дивна је, господару! – Нека то... је ли све то истина, што је овде речено? – Јест, богами, господару, све је тако? – Ето, беже, чуо си из његовије уста, што ће ти мило бити. Је ли тако? – Мило, господару, те како! Хвала ти по стотину пута. – А је ли ти сада криво на њ(ега)? – Не, но и њему хвала, јер да ме он онако грдно не заједе, не шћаше ни ти тако лијепо спјевати Турцима! Дивно ли ме обрадова, господару, бог те обрадова! Турске ми вјере, милије је то што чух, но да си ми поклонио оба града на Приморју! – заврши весело Селим-бег”.

Пјесма „Турчину”, као и друге пјесме из старих времена, велича јунаштво Турске Империје која је освојила Косово, покорила Лазареву државу, али и слави отпор Црногораца завојевачима и каже:

... Још да није
рода мога спрам те било
море твоје, силно море
крст устрашен би сплавило.

Старе јуначке пјесме посједовале су уз опис јунаштва и еротску ноту, која се особито приписивала Турцима, што нам пјесник индиректно саопштава:

„... Латинку си и Њемицу
сједа за се на терђије;
њихов народ страшио им
клететом ти бакрачлије!”

У пјесми је и једна психолошка нота, да људи знају врлине и заблуде, своје и свога противника, али то сазнање треба да дјелује помирујуће:

„... Па сад, кад се добро знамо,
остаје нам један другом
да јуначку пошту дамо.”

Оно што је било битно у оно вријеме, а што је и данас актуелно за многе народе појединих држава у Африци, Азији, па и на Балкану, то је препорука владарима и народима да не ратују, него да подстичу на рад и учење, да се поштује наука, како каже владар Црне Горе, који је настојао да избјегава сукобе и ратовања и да дјелује помирујуће.

„... А народи умор(е)ни
да почину, да одахну;
нек им рада и науке
благодатни дни освану!”

Пјесма „Турчину” није израз моменталног расположења краља Николе, према Селим-бегу, кога је увриједио Црногорац – ратник, него је она израз васпитања, образовања и коректних међуљудских односа, које је краљ Никола формирао као ђак у Трсту и Паризу.

Стари људи у Црној Гори, и Муслимани и Црногорци, кажу да раније у Црној Гори нијесу људе разликовали по вјери, него само по томе да ли је човјек или нечовјек. Исо Ђоковић из Миљеша код Тузи запамтио је да су му причали да је Алија Ђ. био перјаник код књаза Николе. Једно јутро књаз му је назвао: „Добро јутро Алија”. Он му је одговорио да није више Алија него Илија. Књаз му је рекао да му не треба такав, ако лако мијења вјеру.

О етици краља Николе свједоче и друге његове пјесме и размишљања. Док читава Црна Гора, јуче, данас и сјутра говори о Станку Црнојевићу као издајнику, усуђујем се тврдити да је краљ Никола био у дилеми колико су криве биле околности за његов поступак, а колико он сам. То се може, али само дубљом анализом “sine ira et studio”, уочити. Познато је на шта све живот, самоодржање живота, човјека нагони. О томе пише краљ Никола на почетку драме „Балканске царице”. У првом чину прве појаве Станко каже:

Станко

„Живот је мучан, дан сваки гори.
„Не тако? Станко!” свако ми збори;
„Не тако” – мени то да се каже,
па да сам чуван, па да ме страже,
ка’ да сам запа’ у кућу луду
ил’ крупно нешто скривио суду!
„Не тако, књаже, но памет теци!”
Ка’ да сам сулуд, па хајде реци,
да памет стечем у ову кулу,
овако мрачну, овако трулу!
А с’ ума у њој ђаво би саша’,
но тако хоће та мудрост наша!...”

Свијет, поступке људи не треба само описивати, треба их објашњавати, зашто су били такви, да би се мијењали на боље, рационалније. Виктор Иго је имао високо схватање о мисији, „функцији” пјесника.

„... Пјесник, у данима неправде
Долази да огласи љепше
Он је борац за утопије
Стоји ту, ал’упире очи даље.”

Многи од стихова краља Николе нијесу изгубили етичку вриједност.
Као медицинар да почнем стиховима из пјесме:

Знам да срце...

„Знам да срце, што ми овдје
у грудима силно бије -
рођено је да народно,
већ ничије бит не смије.
Знам, осјећам да и оно
лично мени не припада;
свој не може човјек бити
над народом који влада”.

У пјесми с насловом Ријеч „народ”, краљ осуђује егоизам владара.

Ријеч „народ”

„Ријеч „народ” – света ријеч,
ал’ се често оскрвњива,
чим се за њом подла тежња
за себични рачун скрива.”

Политичари, секретари, предсједници, директори – када су обилазили села и скупове, свраћали су на мезу и пиће код имућнијих сељака. Сјећам се шта су ми причали за једну вриједну домаћицу, којој није било по вољи да јој муж доводи виђене госте на пиће и пршуту. И када су једног дана гости доста попили и појели, усудила се да им каже: „Оставите и мени нешто да поједем и ја имам стомак”. Краљ Никола је испјевао пјесму о таквим људима с насловом:

На грбачи од народа

„На грбачи од народа
лажни сједи демагога,
да га отолен тобож штити
и од круне и од бога
а чапру му би сљуштио
са хрбата и са шије
у пјанчине и скитача
заштитника пуку није!”

Да краљу Николи припада епитет „цар јунака”, може се тврдити ако се установи да је поступао по мислима и идеји из пјесме коју је писао као млад момак.

Војводи

„Што говориш, војеводо
да причувам моју главу
и да мало ја је склоним
за стечену моју славу!

А божја ти вјера, нећу:
што ће бити, нека буде!
Мјесто ми је, војеводо
међ јунаке и међ људе!

*А у дио мени њаде
јунацима да сам љава
зар је заклон, мој соколе
заклон зар је – ствара слава!”*

У Црној Гори, одувijek је била највећа врлина признати јунаштво другоме, бољему, па чак и непријатељу. Краљ Никола томе је учио Црногорце и вјешто, на тај начин, стварао од Црногораца јунаке. У „Балканској царици” су ови стихови.

Ибрахим-ага

„Ми све по божјој идемо вољи,
а криви нијесмо, ако смо бољи
рука свечева снагу нам даје,
којом цар прави свијет осваје.
Благо свијету када наш буде
слога ће настав међу све људе,
ноћи ће мирно сљедоват дану,
зло мислит неће хајван хајвану
во тада вола неће хтјет бости -
конац ће бити свакој мрзости...”

Краљ Никола био је етичан, мисаон просвјетитељ народа. Ове његове стихове треба схватити са алегоријом мржње према ратовима и људима који мрзе један другога. Етички поступци краља Николе према противнику, израз су мудрости и знања да се поштује сваки човјек, без обзира на вјерску и националну припадност, према савјету Канта из *Критичке њпрактичног ума*: „Љуби самога себе изнад свега, али бога и свога ближњег ради себе самога”.

Docent Božo Vuković, Dr., D.M.S.,

ETHICAL ATTITUDE OF KING NICHOLAS TOWARD HIS ENEMY

Résumé

In the literary works of King Nicholas, his verses and dramas, are to be found his personal, very specific ethical attitudes. His manners with regard to his enemy are specifi-

cally dealt with in his poem titled TO THE TURK. An attitude he assumed toward the Turks as his enemies in wars was a rather peculiar one for that time, as the motto of the poem written by Victor Hugo told us.

Such an ethical attitude of King Nicholas, that even in the personality of an enemy one should, first of all, pay a due respect to him as a man, is a result of education he received in his family, and later during his schooling in Trieste, Paris and as a young sovereign in Montenegro. Having lived in the tough conditions of life and continuing dangers of wars, the Montenegrins developed among them the principles of solidarity, mutual understanding and estimation, which applied also to population of the bordering regions and inter-ethnic relations between Montenegrins, Moslems and Albanians. Deprived of any chances to improve his conditions of living and surrounding, an individual sought to change the basic characteristics of his personality in order to be able to defend and protect himself. In that light, the beginning of King Nicholas play "The Tsarina of the Balkans" should be understood, in which presented is the dilemma of Stanko that "it is much better to become an Islamic convert than live such an indecent life".

Ethical acts of King Nicholas during the time he lived and was engaged in constant wars, are to be interpreted as an expression of his wisdom, knowledge and intuition, to preserve, even in such a way, its personality and his subjects, the people of which he was a sovereign. Rules of life had been created and transformed into wordings, the ethics and wisdom of which should help people to live together: "If you do good things, you may expect better future for yourself"; "if you do bad things, you may expect worse future"; "Be careful that you do not fall into your own trap"; "Who kills is in danger to be killed" (or "Who lives by the sword shall die by the sword").